

Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Yabancı Sermaye

Sefer Şener*

Cüneyt Kılıç**

Özet: Bu çalışmada yabancı sermaye kavramı genel anlamıyla her türlü yabancı getiriyi kapsayacak şekilde ele alınmıştır. Tanım ve ayrıntılardan ziyade Türkiye'de yabancı sermayenin hangi aşamalardan geçtiği belirlenmeye çalışılmıştır. Eskiden olduğu gibi bugünde önemli bir yere sahip olan yabancı sermaye tarihsel bakış açısı ile değerlendirilmiştir. Amaç yabancı sermayenin bugün karşımıza çıkan bir olgu olmaktan öte her dönemde önem arz ettiğini ortaya koymaktır. Bu açıdan 1840'lı yıllardan günümüze uzanan bir süreç kapsamıştır. Eldeki istatistikî rakamlar değişik kaynaklardan derlenerek bir sistematik oluşturulmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu rakamlar dönemlere ait iktisat politikaları çerçevesinde yorumlanmıştır. Bu çalışma Türkiye'de yabancı sermayenin uzun bir geçmişe sahip olduğunu göstermektedir. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de ilk zamanlar dışarıdan alınan borçlarla ülkeye gelen yabancı sermaye daha sonraki dönemlerde kabuk değiştirmiştir. Küreselleşmeyle de paralel olarak bugün gelinen süreçte dünyada sermaye hareketleri ülkeler üzerinde büyük etkiler yaratmaktadır. Bu açıdan çalışmada Türkiye'ye gelen yabancı sermayenin etkileri de ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yabancı Sermaye, Tarihsel Süreç, Osmanlı Yabancı Sermayesi.

Giriş

Yabancı sermaye yatırımları genel anlamıyla bir ülkede bir firmanın satın alınması, yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesinin sağlanması veya mevcut bir firmanın mali piyasalardaki varlıklarının satın alınması sonucu

* Yrd. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İ.İ.B.F. İktisat Bölümü.

** Araştırma Görevlisi, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat Bölümü.

ortaya çıkan yatırımlardır. Bu yapı itibari ile yabancı sermaye, reel piyasalarda doğrudan ve mali piyasalarda dolaylı yabancı sermaye yatırımları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada ilk olarak yabancı sermaye yatırımlarının tanımı yapılarak çeşitleri açıklanmıştır. Daha sonra yabancı sermayenin (doğrudan ve dolaylı yabancı sermaye olarak) Osmanlı'dan günümüze kadar geçirdiği tarihsel gelişim ikincil veriler ve istatistikî rakamlar kullanılarak incelenmeye çalışılmıştır.

Yabancı sermaye yatırımlarına ilişkin bakış açıları zamanla değişik boyutlara dönüşmüştür. Yabancı sermaye ülkemize ilk defa Osmanlı Devleti Dönemi'nde girmiştir. Yabancı sermayenin Osmanlı'ya gelişinde uygulanan iktisat politikalarının ve mali anlamda kaynak bulma arayışlarının etkisi bulunmaktadır. 1840'lı yıllarda batıda zenginlik unsurlarını biriktirme anlayışı hâkim iken, Osmanlı'da daha çok yapılan antlaşmaların da etkisi ile dışa açık politikalar izlenmiştir. Bu bağlamda ülkeye ilk yabancı sermaye akımı, 1840'lı yıllarda borçlanma yolu ile girmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ise yerli sermayenin yetersiz oluşundan dolayı, yabancı sermayeye olan ihtiyaç göz önünde bulundurularak, yabancı sermaye girişlerinin önü açılmaya çalışılmıştır. Bu istekte önemli bir unsurdur. Ancak Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1950'li yıllara kadar geçen süreçte çok yoğun bir sermaye akımı dışarıdan sağlanamamıştır. 1954'ten sonra yürürlüğe konulan yeni yasalarla birlikte ve Marshall Planı'nın da etkisiyle, yabancı sermayede eskiye oranla hızlı bir ilerleme kat edilmiştir. Modern anlamda yabancı sermayenin artması 1980'li yıllardan sonra olmuştur. Avrupa Birliği sürecinde geline son noktada 2003 yılından itibaren ise yabancı sermaye çok önemli bir düzeye gelmiştir.

Günümüzde olumlu yönleri daha fazla olması nedeni ile yabancı sermaye yatırımları, dış piyasaları kullanmak için en çok tercih edilen yoldur. Gelişmiş ülkeler yabancı sermaye yatırımlarını tasarrufları kullanmanın bir yolu olarak görmekte, gelişmekte olan ülkeler ise bu yatırımlardan teknolojik gelişmeyi hızlandırması, ilave sermaye sağlaması gibi yararlar beklemektedir. Ancak 2006 yılında dünya genelinde yabancı sermaye yatırımlarının dağılımı incelendiğinde, hem yatırımcı hem de ev sahibi ülkeler açısından gelişmiş ülkelerin ağırlığının daha fazla olduğu görülmektedir.

Bu çalışmanın amacı son yıllarda dünya genelinde yaşanan küreselleş-

menin de etkisiyle artış gösteren yabancı sermaye yatırımlarının, Türkiye'nin tarihsel gelişim süreci içinde geçirdiği gelişim ve değişim sürecini incelemektir.

Yabancı Sermayenin Tanımı ve Çeşitleri

Tarihsel süreç içerisinde meydana gelen gelişmelere paralel olarak yabancı sermayeyi şu şekilde tanımlamak mümkündür. Bir ülkede bir firmayı satın almak, yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesi sağlamak veya mevcut bir firmanın sermayesini arttırmak yoluyla o ülkede bulunan firmalara yapılan, kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde getiren yatırımlardır. Yabancı sermayeyi özel, resmi ve doğrudan yabancı sermaye şeklinde gruplandırılanlar olduğu gibi (Kar ve Kara, 2003: 47–48) sadece doğrudan ve dolaylı yabancı sermaye şeklinde gruplandırılarda bulunmaktadır. Özel yabancı sermaye daha çok kâr, faiz ve gelir elde etmek için özel yabancı girişimciler tarafından bir ülkede yapılan yatırımları içermektedir. Resmi sermaye yatırımları ise genellikle gelişmiş ülkeler tarafından ya da Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası, Avrupa Yatırım Bankası gibi kuruluşlarca az gelişmiş ülke ekonomilerine yönlendirilen sermayeleri içermektedir. Doğrudan yabancı sermaye ise daha çok yukarıda yabancı sermaye şeklinde yaptığımız tanıma uymaktadır.

Günümüzde doğrudan ve dolaylı yabancı sermaye şeklinde yapılan ayırım herkes tarafından anlaşılır gözükmemektedir. Dolaylı yatırımlar daha çok portföy yatırımları şeklindedir. Yani yabancı sermayedarların, ellerindeki mali kaynaklarla başka bir ülkenin mali piyasasında mevduat, hisse senedi ve tahvil satın almasıdır.

Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Gelişim Süreci

Türkiye ekonomisinin yabancı sermaye geçmişi elli yıllık tarihsel periyoda denk gelmektedir. Bu tarihsel süreç fazla uzun bir zamanı ifade etmemekle birlikte, Osmanlı Devleti tecrübeleri de dikkate alındığında yabancı sermayenin yaklaşık yüz altmış yedi yıllık geçmişinin olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’deki yabancı sermayenin tarihsel gelişimini Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminden günümüze kadar geçen periyotta incelemek daha anlamlı olacaktır.

A. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi

Osmanlı Devleti 19. yüzyıla kadar her zaman iç kaynaklarla mali sorunlarını çözme yoluna gitmiştir. Bu anlamda daima vergi sisteminde değişiklikler yapma yolu tercih edilmiş ve vergiler kaynak yetersizliğini gidermek amacıyla arttırılmıştır. Önceleri tahrir defterlerine bakılarak hazırlanan vergiler 1839'dan sonra (özellikle 1844) yapılan yeni sayımlarla (temettüat sayımları) arttırılmış ve daha geniş bir kesimden alınmaya çalışılmıştır. 19. yüzyılla birlikte özellikle 1840'tan itibaren ise Osmanlı, dış kaynak dediğimiz yabancı sermayeye kapılarını açmıştır (İnalçık, 1996: 9; Güran, 1997: 9-10).

Osmanlı Devleti 19. yüzyılda, Avrupalı devletlerin askeri, siyasi ve ekonomik alanlarda ağır baskısı altına girmiştir. Doğu ile Batı arasındaki köprü görevindeki coğrafi konumu, geniş topraklar üzerindeki pazar imkânı ve potansiyel hammadde kaynaklarının işletilememesi gibi nedenler, Batı'nın Osmanlı üzerindeki baskısını her geçen gün arttırmıştır (Karluk, 1996: 535). Osmanlı'nın içinde bulunduğu bu kötü mali durum, Batı'nın uyguladığı baskıya karşı koymasını engellemiştir.

1840'lardan itibaren Avrupalı sermayedarlar ve devlet temsilcileri, Osmanlı'nın içinde bulunduğu mali sorunlara çözüm olarak dış borçlanmaya girişmesi konusunda, merkezi bürokrasiye baskı yapmaya başlamışlardır. Bu baskılar sonucunda ek kaynak yaratmak amacıyla ilk olarak yabancı sermaye 1840'lı yıllarda Galata Bankerleri aracılığıyla, kısa vadeli tahvillerin Fransız bankalarına satılması sonucu sağlanmıştır (Pamuk, 1997: 187-188).

1850'li yıllara gelindiğinde Avrupa sermayesi tahvil alımı dışında da yatırım alanlarında etkili olmaya başlamıştır. Yatırım yapmak isteyen Avrupalı sermayedarlar, Osmanlı hükümetine başvurarak gerekli imtiyazları almış ve anonim şirketler kurarak örgütlenmeye başlamışlardır (Pamuk, 1997: 192). Bu örgütlenme sonucunda, gerek Anadolu'da gerekse Rume-
li'de demiryolu yapımı için ilk teşebbüsler İngiliz firmaları tarafından 1856 yılında gerçekleştirilmiştir. İngiltere'ye verilen bu ilk imtiyazlar, Köstence-Çernova (66 km) hattı ve İzmir-Aydın (131 km) hattı imtiyazlarıdır (Kütükoğlu, 1992: 124). Dış borçlar dışındaki yabancı sermaye yatırımlarının % 68'lik gibi büyük bir kısmı bu demiryolları yapımına yatırılmıştır. Kalan kısmı ise ticaret, bankacılık, sigortacılık ile limanlara, su ve gaz şirketleri

belediyeçilik hizmetlerine kaydırılmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2001: 11). Yabancı sermayenin dış borçlardan arta kalan % 10'luk kısmı ise madencilik, tarım ve sanayi gibi doğrudan üretim alanlarına yatırılabilmiştir. Anlaşıldığı üzere Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yabancı sermaye, doğrudan üretim alanlarına üretimi arttırmak amacıyla yapılan yatırımlardan değil de, dış borçların kapatılmasına ve dış ticareti genişletmeye yönelik yapılan altyapı çalışmalarından ibarettir (Pamuk, 1997: 193).

1880'li yıllara gelindiğinde borçların geri ödemesinde güçlükler yaşamaya başlayan Osmanlı İmparatorluğu'nda “Düyun-u Umumiye Osmaniye”¹ olarak bilinen İdare, Muharrem Kararnamesi ile 1881'de kurulmuştur. Bu anlaşma ile dış borçların miktarları indirilmiş ve ödeme koşulları yeniden düzenlenmiştir. Düyun-u Umumiye ile birlikte yabancılar 1850'li yıllardaki örgütlenmelerini tamamlayarak, bugünkü anlamda işletmeciliğe de başlamışlardır. İdare bu yıllarda tuz işletmeciliğini kendi üzerine almış, tütün tekeli işletmesi ise, Osmanlı Bankası, Credit Anstalt (Avusturya) ve S. Bleichröder (Almanya) tarafından ortaklaşa kurulan, “Reji İdaresi” isimli mültezime verilmiştir. İngiliz ve Fransız sermayeli Osmanlı Bankası zamanla, Ereğli Kömür madenlerinin işletilmesini, Şam-Hama, İzmir-Kasaba, Selanik-İstanbul demiryolları ile İstanbul ve Beyrut liman işletmeleri ve İstanbul elektrik, su, tramvay işletmesine hâkim olmuştur. Almanya, 1888 yılında Deutche Bank aracılığıyla Bağdat demiryolu projesine girerek, 1889 yılında Anadolu Osmanlı Şimendifer Kumpanyası isimli şirketi kurmuştur. Amerika Birleşik Devletleri Chester projesi ile Doğu Anadolu'ya demiryolu getirmek amacıyla, hattın iki yanında 40'ar km'lik şeritler içindeki petrol ve maden kaynaklarının işletilmesi hakkını istemiştir (Karluk, 1996: 535–536).

Aşağıdaki tablodan (1) da anlaşılacağı üzere Osmanlı Döneminde yabancı sermaye yatırımlarında ilk sırayı % 62,9 ile demiryolları yatırımı almıştır. Demiryolları yatırımlarını % 9,6 ile banka ve sigorta yatırımları izlemiştir. Üçüncü sırada ise % 7,6 ile sanayi alanındaki yabancı sermaye yatırımları yer almıştır.

¹ Düyun-u Umumiye Osmaniye (Düyun-u Umumiye-i Osmaniye Varidat-ı Muhassasa İdaresi), 1881 yılında II. Abdülhamit döneminde Osmanlı Devleti'nin dış borçlarını denetlemek amacıyla kurulan bir kurumdur. Kurum kurulduğu yıldan itibaren 1928 yılına kadar Osman Devleti'nin ekonomik ve mali yaşamı üzerinde etkili bir rol oynamıştır.

Tablo 1. Osmanlı İmparatorluğu'nda Birinci Dünya Savaşı Öncesi Yabancı Sermaye Yatırımları (Bin Osmanlı Lirası olarak)

Yatırımlar	Tutar	Yıllık Net Getiri	Getiri Oranı (%)
Demiryolları	53 310	1 040	1,95
Elektrik, Tramvay, Su	5 700	170	2,98
Liman ve Rıhtım	4 710	160	3,40
Sanayi (Reji dahil)	6 500	560	8,61
Ticaret	2 660	----	----
Madencilik	3 580	230	6,42
Bankacılık ve Sigortacılık	8 200	890	10,85
Devletin Ödediği Demiryolu Güvencesi (km)	----	420	----
Toplam	84 660	3 370	3,98
Devlet Borçları (Dış)	149 480	13 000	8,70
Genel Toplam	234 140	16 370	6,99

Kaynak: Kepenek ve Yentürk, 2001: 12

Getiri olarak ise yabancı sermaye yatırımlarında banka ve sigorta yatırımları % 10,8 ile ilk sırada yer alırken, devlet borçlanması % 8,7 ile ikinci sırada sanayiye yapılan yatırımlar ise % 8,6 ile üçüncü sırada yer almıştır. Öte yandan yabancı sermaye kaynağı olarak devlet borçlarının çok önemli düzeylere ulaştığı da dikkatlerden kaçmamaktadır. Devlet borçlarının ve yabancı sermaye yatırımlarının cazip ve yüksek getirisi dönemin şartları göz önüne alındığında Osmanlı'ya borç vermenin karlı işlerden biri olduğunu göstermektedir. Bu açıklık ve yabancı sermayeye dönük politikalar Cumhuriyet dönemine kadar artarak devam etmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Yılları Dönemi

Cumhuriyet'in kurulduğu ilk yıllarda, Osmanlı'dan yeni Cumhuriyet'e devir olarak kalan yabancı sermaye 64,3 milyon sterlin (ya da 500 milyon lira) seviyesindedir. Bu miktar 94 firma arasında dağılmış olup, 7'si demir-

yolu ortaklığı, 6'sı maden çıkarma yetkisi, 23'ü banka, 12'si sanayi girişimi, 35'i ticaretle uğraşan ortaklık ve 11'i belediyelere hizmet veren ortaklıktan oluşmaktadır (Parasız, 204: 29; Görgün, 2004: 31).

Yeni Türk Devleti'nin yabancı sermaye ile ilgili ilk resmi görüşleri, Mustafa Kemal tarafından 17 Şubat 1923 tarihinde İzmir'de yapılan Türkiye İktisat Kongresi'nde şu sözlerle ortaya konulmuştur (aktaran İnan, 1989: 47; Ökçün, 1923: 14):

Efendiler, İktisat sahasında düşünürken ve konuşurken zannolunmasın ki biz yabancı sermayesine hasım bulunuyoruz. Hayır, bizim memleketimiz geniştir. Çok emek ve sermayeye ihtiyacımız vardır. Binaenaleyh kanunlarımıza uymak, saygı göstermek şartıyla yabancı sermayelerine lâzım gelen teminatı vermeye her zaman hazırız ve şayanı arzudur ki, yabancı sermayesi bizim emeğimize ve serveti sabitimize katılsın. Bizim için ve onlar için faydalı neticeler versin; fakat eskisi gibi değil!

Cumhuriyetin ilk yıllarında iktisadi gelişmenin sağlanması için gereken özel sermayenin içeride yok denecek kadar az olması Atatürk'ün yukarıdaki düşüncelerini kuvvetlendirir nitelikteydi. Örneğin özel şahısların bankalardaki mevduatları 1924 yılında 13 milyon, 1929 yılında 117 milyon Türk Lirasına ancak ulaşabilmiştir (Karpas, 1996: 93). İzmir İktisat Kongresi'nde, Büyük Önderin de sarf ettiği sözlerden anlaşılacağı üzere liberal içerikli kararlar alınmıştır. Yabancı sermayenin yeni kurulan Türk Devleti'nin menfaatlerine ve kanunlarına uygun olduğu her süreçte, yabancı sermayeye izin verilebileceği ifade edilmiştir.

Cumhuriyet'in ilanından bütün dünyayı derinden etkileyen 1929 Büyük Buhan'a kadar geçen dönemde, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında bir artış olmuştur. Ocak 1924 yılında çıkartılan bir kanunla yabancıların mülk edinme koşulları kolaylaştırılmıştır. 1929 yılına gelindiğinde Konsolide Boraks, İstanbul Tramvay, Havagazı ve Elektrik gibi firmalara birçok yabancı firma katılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında İzmir İktisat Kongresi'nde alınan liberal politikaların da etkisiyle 1923–1929 döneminde yabancı sermayenin üçte ikisi imalat ve madencilik sektörüne, üçte biri de bankalar, ticaret şirketleri, dış ticaret ve sigorta şirketleri gibi hizmet sektörüne yönelmiştir (Parasız, 2004: 29).

1929 yılına gelindiğinde Amerika Birleşik Devleti merkezli ortaya çıkan ve ilk olarak gelişmiş kapitalist ülkeleri etkileyen Büyük Buhran, dünyada ve Türkiye'de Cumhuriyet'in ilk yıllarında uygulanmaya başlayan liberal iktisat politikalarının terk edilmesine neden olmuştur. Buhranla birlikte yaşanan ekonomik daralmanın da etkisiyle, ülkeler artık sermaye fazlalarını kendi ülkelerine kaydırmaya başlamışlardır. Ülkelerin krize uyguladığı benzer politikaları, Türkiye de devletçilik politikaları ile kendi sınırları içinde uygulamaya başlamıştır.

1929 Büyük Buhran Dönemi

Cumhuriyet'in ilanı kurumsal-yasal düzenlemeleri de beraberinde getirmiştir. Ancak kurumsal-yasal düzenlemeler Cumhuriyet'in ilk on yılında bunlara koşut ekonomik değişme ve gelişmeyle tamamlanamamıştır. Atatürk'ün Türkiye İktisat Kongresi açılışında belirttiği “ekonomik bağımsızlık” ve “hızlı kalkınma” hedeflerine ulaşamamıştır (Kepenek ve Yentürk, 2001: 61). Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte uygulanmaya çalışılan liberal iktisat anlayışı özellikle bu politikalarından çokta fazla başarılar elde edilememesi, 1929 Büyük Buhranı'nın etkisi, memleket içindeki birtakım olumsuzluklar (1927–1928 yıllarındaki kuraklık gibi), Sovyetler Birliği'nde uygulanan liberal olmayan politikaların başarısı ve özellikle batı ülkelerinde kriz dolayısıyla “devletçilik” yönlü eğilimlerin artması nedeniyle terk edilmeye başlanmıştır. 1930'lu yıllara gelindiğinde Cumhuriyet ekonomisinin karşı karşıya kaldığı bu olumsuzlukları aşmak amacıyla batı ülkelerindeki benzer “devletçilik” anlayışı ön plana çıkmış ve devlet özel teşebbüsü ekonomik hayatta tek başına bırakmamak içinde iktisadi alana daha aktif olarak girmeye başlamıştır.

Devletçilik politikası adı altında, daha önceki dönemlerde yabancılara satılan demiryolları, limanlar, belediye hizmetleri ve madenler bu dönemde “millileştirme” politikaları altında ulusal ekonomiye yeniden kazandırılmıştır. Gerçekleştirilen bu millileştirmeler yabancı sermaye girişini bu dönemde sınırlandırmıştır (Avcıoğlu, 1968: 216-218; Karluk, 1996: 538). Devletçilik politikaları adı altında yabancı sermayenin ülke içindeki hacmini azaltmaya yönelik uygulanan bu millileştirmeler İkinci Dünya Savaşı'na kadar işlerliğini devam ettirmiştir.

İkinci Dünya Savaşı Dönemi

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na katılmamasına rağmen, savaş ekonomisinin yaratmış olduğu olumsuz koşullardan oldukça etkilenmiştir. Bu olumsuz koşullar neticesinde iktisadi gelişme göstergeleri, 1940–1946 yılları arasında kapsayan gerileme dönemine girmiştir.

Savaş sonrası oluşan gerileme dönemine Türkiye, yeni ekonomi politikası arayışları ile girmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin yeni ekonomi politikalarının belirlenmesinde özellikle dış etkenler belirleyici rol oynamıştır. Savaş sonrası dönemde SSCB ile ilişkilerin giderek bozulması, Türkiye'nin Britanya İmparatorluğu'nun yerini alan ve dünyanın en önemli gücü haline gelen ABD ile yakınlaşmasına neden olmuştur. Bu yakınlaşma yeni dönemde izlenecek iktisat politikalarının da belirleyicisi olmuştur (Görgün, 2004: 34). Bu belirleyicilik ABD öncülüğünde kurulan IMF ve Dünya Bankası'na Türkiye'nin katılımı ve Marshall Yardımı'ndan yararlanmaya başlaması ile gücünü hissettirmeye başlamıştır.

ABD'den yardım sağlanması ve savaş sonrası oluşan iki kutuplu sistemde kapitalist sistemin içine girilmesi sonucunda Türkiye, yabancı sermayenin ülkede yatırım yapmasını kolaylaştırıcı mevzuat değişikliklerine yönelmiştir. Bu çerçevede özellikle 1946 seçimlerinden sonra yasal düzenlemelere başlanmıştır. Ayrıca 1948'de itibaren Türkiye'ye de Marshall yardımları başlatılmıştır. 1948-1949'da ilk defa Marshall Planı çerçevesinde Türkiye'ye 50 milyon dolar tutarında yabancı sermaye olarak ABD yardımı gelmiştir (Tekeli, 1950: 4).

Yasal düzenlemelerin ilki, 25 Şubat 1930 tarihli ve 1567 sayılı "Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun"a dayanılarak çıkartılan 22 Nisan 1947 tarihli ve 13 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Karar'dır (Görgün, 2004: 37). Türkiye'de yabancı sermayenin teşviki konusunda çıkartılan ilk yasa, 1 Mart 1950 tarih ve 5583 sayılı "Hazinece Özel Teşebbüslere Kefalet Edilmesine ve Döviz Taahhüdünde Bulunulmasına Dair Kanun"dur (Karluk, 1996: 539). Bu yasayla birlikte yabancı sermayeye oldukça fazla ayrıcalıklar verilerek, önündeki engeller kaldırılmaya çalışılmıştır.

Bu dönemde yabancı sermaye ile ilgili atılan asıl önemli adım 9 Ağustos

1951 tarihli ve 5821 sayılı “Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu”dur. Çıkarılan kanun ile yerli sermayeye açık olan alanlarda kullanılmak ve sanayi, enerji, maden, bayındırlık, ulaştırma ve turizm alanlarına yatırılmak üzere getirilecek olan sermayeye, imtiyaz teşkil etmeyecek şekilde belirli hak ve kolaylıklar sağlanmıştır. 1954 yılında ise, 5821 sayılı Kanun yerine, 6224 sayılı “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanun”u çıkartılmıştır. Bu kanunla, yabancı sermayeye karşı daha da liberal politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Örneğin; yerli sermaye ve teşebbüslere tanınan tüm haklardan, muafiyetlerden ve kolaylıklardan aynı alanda çalışan yabancı sermaye teşebbüslerinin de yararlanabilmesi imkânı sağlanmıştır (Ormanoğlu, 2004: 15). Yabancı teşebbüs, sermaye ve tekniğinden geniş ölçüde faydalanmak için gerekli şartlar oluşturulmaya çalışılmıştır. Böylelikle ülke ekonomisinin kalınmasında yabancı sermaye ve teşebbüs önemli bir güç olarak ele alınmıştır.

1950’lerden itibaren Türkiye dış yardım ve kredilere açık, özel teşebbüsün ve özel yabancı sermayenin teşvikine dayanan, yeni bir iktisat politikası uygulanmaya başlamıştır. Dış ülkelerdeki şartlarda, yardım, sermaye hareketi ve zihniyet olarak uygun olmaya başlayınca Türkiye’de de yabancı sermayeye dönük çalışmalar hızlandırılmıştır.

Bu dönemde yabancıların petrol sektörü yatırımları ile ilgili de önemli liberalleşme girişimleri gerçekleştirilmiştir. Bunların en önemlisi, 18 Ocak 1954 tarihinde çıkarılan 6326 sayılı “Petrol Kanunu”dur (Yaşa, 1980: 94). Bu kanun ile Türkiye’de faaliyette bulunan yabancı şirketlerin petrol arama, sondaj, üretim, tasfiye ve dağıtım faaliyetleri düzenlenmiştir. Petrol Kanunu ile o zaman kadar devletin tekelinde bulunan petrol arama ve petrol kuyularını işletme işlerinin yabancılar tarafından yapılmasına izin verilmiştir. 6224 sayılı Kanun’dan sonra yabancı sermayeyi düzenleyen önemli hukuki metinlerden biri de, 7462 sayılı “Ereğli Demir Çelik Fabrikaları T.A.Ş Kanunu”dur. 28 Şubat 1960 tarihinde yürürlüğe giren kanun, 6224 sayılı Kanun’dan daha liberal politikalar uygulamaya olanak sağlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Türkiye’ye özellikle 1950–1954 yılları arasında olmak üzere önemli miktarda yabancı sermaye getirilmiştir. Baştan Marshall yardımıyla ABD’den gelen yabancı sermaye 1954’ten sonra da artarak devam etmiştir. 1950’lerde İkinci Dünya Savaşı’nın da bitmiş olması ve yabancı sermayenin de gelmeye başlamasıyla birlikte iktisadi ge-

lişme için elverişli bir ortam oluşturulmuştur. Bu dönemde batının hemen bütün iktisadi, siyasi ve askeri örgütlerine katılmış olan Türkiye önemli miktarda yabancı kaynaklardan fonlar almıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD ve diğer ülkelerden Türkiye'ye yönelik yapılan bağış ve yabancı sermaye yatırımları aşağıdaki tabloda (2) görülmektedir.

Tablo 2. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'ye Gelen Yabancı Sermaye Yatırımları (1946-1962) (Milyon Dolar)

	ABD Yardımları			Diğer Kuruluşların Yardımları	Gelen Yabancı Sermaye	%
	Borç	Bağış	Toplam			
1946-8	45,4	---	45,4	5	---	70,8
1949	33,8	---	33,8	---	---	---
1950	40	31,9	71,9	80,4	---	---
1951	---	49,8	49,8	---	3400	70,8
1952	11,2	58,4	69,6	35,2	2993	11,1
1953	---	58,6	58,6	20	1148	6,3
1954	---	78,7	78,7	3,8	2598	2,4
1955	25,5	83,8	109,3	---	8002	16,3
1956	25	104,3	129,3	---	21605	32,3
1957	25,1	62,3	87,4	13,5	10531	24,6
1958	23,2	90,4	113,6	125,5	15068	26,1
1959	97,2	107	204,2	---	19825	28,5
1960	26,5	99	125,5	37	18711	38,2
1961	131	89,8	220	161,7	43056	48,9
1962	102,5	81,6	184,2	15	87246	65,3
Toplam	586,4	995,6	1582	497,1	234233	32,8

Kaynak: Tuncer, 1968: 68-75 ve Görgün, 2004: 36.

1950'lilerin ortalarından itibaren dış ticaret hacminin daralmaya başlaması ve iç ve dış fiyatlar arasındaki makasın açılması sonucu, Türk Lirası

aşırı değerlendirilmiştir. Buna karşılık hükümet devalüasyon yapmaya ve uluslararası mali kuruluşların önerdiği istikrar tedbirlerini almaya yanaşmamıştır. Bunun üzerine dış çevreler Türk Hükümetini istikrar tedbirlerini almaya zorlamak için, verdikleri bağış ve kredileri de kısmışlardır. Böylelikle yabancı sermaye girişinde de önemli azalmalar yaşanmaya başlanmıştır. 1956'dan sonra fiyatlar genel seviyesinde önemli derecelerde artışlar yaşanmıştır. IMF ve OECD ülkelerinin desteği ile Türkiye 4 Ağustos 1958'de devalüasyon yaparak, bazı istikrar tedbirleri almıştır. Alınan istikrar tedbirleri sayesinde nispeten de olsa dış ekonomik ilişkilerdeki tıkanıklıklar giderilmiştir (Şahin, 2000: 114–116). 1960'lı yıllara gelindiğinde artık Türkiye'de Planlı Dönem için girişimlerde bulunulmaya başlanmıştır.

Planlı Kalkınma Dönemi (1963–1980)

Türkiye'de planlama sözcüğü 1929 yılında Şakir Kesebir Planı ile gündeme gelmiştir. Ancak modern ve büyük çaplı planlama fikri 1950'li yılların ortalarından itibaren dile getirilmeye başlanmıştır. Devlet Planlama Teşkilatı'nın 30 Eylül 1960'da kurulmasıyla birlikte ilk kez Temmuz 1961'de İktisadi Kalkınma Planı'nın hedef ve stratejileri belirlenmiştir (Kuyucuklu, 1993: 199–200). Kalkınma planlarının uygulandığı dönemin şekillenmesine neden olan ve yabancı sermaye yatırımlarını en fazla etkileyen özellik, “ekonominin dış kaynaklara bağımlılığının azaltılmasını” amaçlayan ithal ikameci politikalar olmuştur.

İçeride dönük, ithal ikameci politikalar sayesinde bir süre için ülke nispeten yüksek sayılabilecek büyüme oranlarına ulaşmıştır (Balassa, 1986: 163). Ancak ithal ikameci politikalar neticesinde ve üç plan uygulaması sonunda, ekonominin dış kaynak gereksinimi bu kez daha ileri boyutlarda ve ağır bir biçimde hissedilmeye başlanmıştır.

Planlı dönemde dış kaynağa olan ihtiyaç artmasına rağmen, Avrupa ile sürdürülen dış ilişkilerde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bunlardan en önemlisi Türkiye'nin 10 Eylül 1963'te imzaladığı Ankara Anlaşması ile müşterek pazara dâhil olmasıdır (Çamoğlu, 1963: 644). Müşterek pazara dâhil olunmasından sonra ABD'nin yerini, gerek yabancı yatırımlar gerekse borçlanmada Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) almıştır. Bu değişimi, altyapı yatırımları dâhil bütün yabancı sermaye yatırımlarında gözlemek

mümkündür. NATO tarafından sağlanan alt yapı yatırımları II. Kalkınma Planı döneminde azalmış, III. Kalkınma Planı döneminde az da olsa artış göstermiştir. Buna karşılık ABD'den Türkiye'deki kuruluşlarca kullanılan yardımlara hiç başvurulmuştur (Görgün, 2004: 42).

Tablo 3. Plan Dönemlerine Göre Sermayenin Dış Kaynakları (Milyon Dolar)

Sermaye İşleminin Türü	I. Plan	II. Plan	III. Plan
Proje Kredileri Hizmet Ödemesi (-)	27	130	131
Altyapı (NATO) (+)	161	62	95
Dış Borç Ana Para Ödemesi (-)	508	616	714
Özel Yabancı Sermaye (+)	115	183	362
Proje Kredileri (+)	317	921	1931
Program Kredileri (+)	723	516	181
Bedelsiz Dış Alım (+)	38	142	444
ABD Tarım ürünleri Fazlalığı (+)	165	197	---
IMF, EMA kredileri (+,-)	213	225	---
Sermaye Dengesi	1063	1568	1204
Rezerv Hareketleri (- artış) ²	87	-1139	783
Özel Çekme Hakları (SDR) Kullanımı (-)	87	39	472
Kısa ve Orta Vadeli krediler (+,-)	-121	413	4375

Kaynak: TUSİAD, 1976: 122-128; Kepenek ve Yentürk, 2001: 167.

İlk üç kalkınma planı döneminde, yabancı sermaye sırasıyla 115, 183 ve 362 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. İthal ikameci politikalara rağmen yabancı sermayedeki bu artış, yabancı sermayenin ekonomiyi giderek daha çekici ya da karlı bulmasından kaynaklanmaktadır. Aynı tablo bize yabancı sermaye yatırımlarının karlılığının sırasıyla, 64, 168 ve 346 milyon dolara çıktığını göstermektedir. Dolayısıyla kar transferi/getirilen yabancı sermaye

² Rezerv (altın, döviz) hareketleri dışında, (-)'ler sermaye çıkışını; (+)'lar da sermaye girişini göstermektedir. Rezerv hareketlerinde bu durum tersinedir.

oranı, sırasıyla I. Kalkınma Planı döneminde 55,7; II. Kalkınma Planı döneminde 91,8 ve III. Kalkınma Planı döneminde 95,6 olarak gerçekleşerek, giderek yükselen bir seyir izlemiştir. Bu durum da bize, yabancı sermaye girişine yakın miktarda dışarıya kar transferi yapıldığını, yabancı sermayenin ülkenin sermaye birikimine net sayısal katkısının giderek azaldığını göstermektedir. Sayısal katkının giderek azalması Türkiye'nin yabancı sermayeye olan ihtiyacını arttırmıştır. Bu durum ise yeni yabancı sermaye çekim metot arayışlarını hızlandırmıştır.

Dünya ekonomisinde 1973'te petrol fiyatlarında % 400 ve 1979'da % 100 artış yaşanmıştır. Türkiye özellikle birinci petrol şokunun yaratacağı olumsuzlukları önlemeye yönelik bir ayarlamaya gitmeyerek, o zamana kadar hiç görülmemiş cari işlemler açıklarını, rezerv hareketleri ve finans hareketleri ile kontrol etmeyi denemiştir. Bunun sonucunda 1978 yılına kadar ayarlanmış kriz dönemi yaşanmıştır. Dönemin sonlarına gelindiğinde Türkiye'de büyük bir durgunluğun içine girilmiştir. GSMH ve GSYİH oranlarında hissedilir derecelerde düşmeler yaşanırken, enflasyon oranlarında da önemli artışlar yaşanmaya başlamıştır (Parasız, 2004: 277).

Planlı Dönemle birlikte yabancı sermayeyi teşvik önceki dönemde olduğu gibi hızla devam etmiştir. Bu dönemde de önceki yıllardan farklı olarak yabancı sermaye daha çok imalat sanayine yönlendirilmiştir.

Önceki dönemlere ait yasal düzenlemeler gerek maden ve petrolde gerekse imalat sanayinde yabancı sermayenin çeşitli problemlere yol açtığı fikrini arttırmıştır. Bu durumun sonucu olarak 1973'te 1702 sayılı "Petrol Reformu Kanunu" çıkarılmıştır. Bu kanun önceliği kamu sektörüne vermiş ve yabancı özel petrol şirketlerinin yeni rafineri tesisleri kurma ve mevcut tesislerini genişletmesini yasaklamıştır. Daha sonraki dönemlerde ise imalat sanayine yönelen yabancı sermayeye sınırlamalar getirilmiştir. Yapılan tüm bu düzenlemeler yabancı sermaye girişini ve yabancı sermaye teşebbüslerini kesintiye uğratmıştır.

Aşağıdaki tablodan (4) da açık olarak görülebileceği gibi kuruluş yıllarından planlı döneme kadar çok büyük boyutlu yabancı sermaye yatırımları bulunmamaktadır. 1923'ten sonra yaklaşık kırk yıllık bir süreçte toplam 22 milyon doları aşan bir yabancı yatırım Türkiye'ye gelmiştir. Bu yatırımların çoğu da 1954 sonrası düzenlemelerden itibaren gelen yabancı sermayedir.

Tablo 4. Türkiye'ye Yönelen Yabancı Sermaye Hareketleri (Milyon Dolar)

Yıllar	Yabancı Sermaye Yatırımları	Birikimli Toplam	Yıllar	Yabancı Sermaye Yatırımları	Birikimli Toplam
23-62	22.7	22.7	1971	11.7	117.2
1963	4.5	27.2	1972	12.8	130.0
1964	11.9	39.1	1973	67.3	197.3
1965	11.6	50.7	1974	-7.7	189.6
1966	9.7	60.4	1975	15.1	204.7
1967	9.0	69.4	1976	8.9	213.6
1968	13.9	83.3	1977	9.2	222.8
1969	13.2	96.5	1978	11.7	234.5
1970	9.0	105.5	1979	-6.4	228.1

Kaynak: DİE ve Hazine Müsteşarlığının verilerinden derlenmiştir.

Planlı dönemle birlikte yabancı sermaye yatırımları rutin olarak devam etmiş, ancak 1970'lerdeki petrol krizi ve Kıbrıs Harekâtı'nın etkisiyle eksi seviyelere düşmüştür. Ekonomik ve siyasal istikrarsızlıkla birlikte 1979'da tekrar eksi rakamlara dönmüştür. 1979 yılına gelindiğinde Türkiye'deki toplam yabancı sermaye yatırımları 228 milyon doları aşmıştır.

İhracata Dayalı Büyüme Modeli Dönemi (1980–1994)

Türkiye 1979 yılında içinde bulunduğu durumdan kurtulmak, yaşanan enflasyonu düşürmek, cari işlemler açıklarını kapatmak, GSMH ve GSYH büyüme oranlarında yaşanan olumsuzlukları gidermek amacıyla, ihracata dayalı kalkınma stratejilerini içeren, 24 Ocak 1980 kararlarını yürürlüğe koymuştur. Bu kararlar, Türkiye'nin dış dünya ile olan ilişkilerini arttıran, daha liberal politikalar içermektedir.

Türkiye 24 Ocak 1980 İstikrar Kararları'nın içerdiği liberal politikalar sayesinde, dış ticarete ve yabancı sermaye hareketleri üzerindeki sınırlamaları kaldırmaya yönelik önemli adımlar atmıştır (Kar ve Kara, 2003: 53). Türkiye'de, 25 Ocak 1980'de 8/16 sayılı "Yabancı Sermaye Çerçeve Ka-

rarnamesi” yürürlüğe sokularak, Başbakanlığa bağlı Yabancı Sermaye Dairesi kurulmuş, ancak daha sonra Devlet Planlama Teşkilatına bağlanmıştır. Bunların yanında, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 9 Aralık 1994 tarih ve 4059 sayılı Kanun ile Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlıkları'nın kurulması sonucunda, Hazine Müsteşarlığı'nın bünyesinde faaliyetlerine devam etmiştir. Son olarak da “Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında” 32 sayılı Karar ile yabancı sermaye üzerindeki miktar kısıtlamaları kaldırılmış ve yabancıların, Türkiye'deki menkul kıymet piyasasından alım yapabilmelerine izin verilmiştir. Yabancıların döviz bozdurmaksızın yurtiçinde elde ettikleri gayrimenkullere ve aynı haklara ait gelirlerin, yurtiçinde kullanımı veya yurtdışına transferi serbest bırakılmıştır (Ormanoğlu, 2004: 16).

1980 öncesinde de yabancı sermaye ile ilgili bu tür yasal düzenlemeler yapılmasına rağmen kısıtlı liberal uygulamalar gerçekleştirilebilmiş, yabancı sermayeye karşı muhafazakâr bir tutum uygulanmıştır. 1980 sonrası yapılan yasal değişiklikler, yabancı sermaye yatırımları üzerindeki kısıtlı liberal ortamı dağıtarak, yabancı sermayenin Türkiye'ye giriş ve çıkışında önemli avantajlar sağlamıştır.

Yine kambiyo rejiminin serbestleşmesi ile birlikte, Türkiye'ye yönelik sermaye hareketlerinin türleri, boyutları ve sonuçları da değişmiştir. Özellikle sermaye hareketlerinin boyutlarında önemli genişlemeler yaşanmıştır. Sermaye hareketlerinin niteliği ve buna bağlı olarak vade yapısı da değişirken, ekonomiye akan yabancı sermayenin dış dengesizliklerle olan bağlantısı zayıflamış ve rezerv birikimleri artmıştır. Tablo 5'te 1980 sonrası yapılan yeni düzenlemelere paralel olarak yabancı sermaye hareketlerinin boyutlarını görmek mümkündür.

Görüldüğü gibi uluslararası sermaye hareketleri, 1980 yılından sonra giderek artış göstermiştir. Yabancı sermaye yatırımlarındaki canlanma, özellikle 1989 yılından sonra finansal serbestlikle iyice artış göstermiştir. 1994'te yaşanan düşüş ise o yıl patlak veren kriz neticesinde meydana gelmiştir. İzin verilen yabancı sermayenin bu dönemdeki sektörel dağılımına bakıldığında, 1990'lı yılların başlarından itibaren tarım ve madencilik sektörlerinin payının çok düşük olduğu görülmektedir. En fazla izin verilen imalat ve hizmetler sektörlerinin paylarında, ise 1990'lı yıllardan günümüze dek bazı değişiklikler yaşanmıştır. Bu dönemde imalat sektörüne yapılan

yabancı sermaye yatırımlarında oransal bir düşüş yaşanırken, hizmetler sektörüne yapılan yabancı sermaye yatırımlarının payında artış görülmüştür (Güngör, 2001: 70–71).

Tablo 5. Türkiye'ye Yönelik Yabancı Sermaye Hareketleri (1980–1994)

Yıllar	İzin Verilen Yabancı Sermaye (Milyon Dolar)	Yatırım Belgelerinin Toplam Yatırım Tutarı (Milyar TL)	Faaliyette Bulunan Firmalar (Birikimli)		Fiili Giriş (Milyon Dolar)
			Firma Sayısı	Toplam Sermaye	
1980	97.00	76.87	78	28.390	35
1981	337.51	72.16	109	47.400	141
1982	167.00	218.14	147	100.196	103
1983	102.74	199.22	166	147.109	87
1984	271.36	312.28	235	254.775	162
1985	234.49	1.168.16	408	464.981	158
1986	364.00	3.099.74	619	707.164	170
1987	655.24	3.179.53	836	960.035	239
1988	820.52	5.468.27	1,172	1.597.103	488
1989	1.511.94	9.507.35	1,525	4.847.832	855
1990	1.861.16	18.249.28	1,856	7.943.775	1005
1991	1.967.26	15.893.98	2,123	13.101.036	1041
1992	1.819.96	17.976.36	2,330	23.441.214	1242
1993	2.063.39	70.136.27	2,554	36.737.050	1016
1994	1.477.61	37.202.36	2,830	62.449.964	830

Kaynak: Aydın, 1997: 88.

Yabancı sermaye yatırımlarında 1989 yılından sonra yaşanan bu sayısal ve söktörel değişim, Türk ekonomisinin içsel dinamiklerinin 1994 yılına geldiğinde neden olduğu sorunları çözmeyi, kısmen ve geçici olarak başarabilmiş olsa da uzun vadeli sürdürülebilir bir büyüme sürecini berabe-

rinde getirememiştir. Nitekim kontrol edilemeyen bu sermaye hareketleri 1994'te büyük krize neden olmuştur. Yaşanan bu kriz sonucunda kamu açıkları artmış, buna bağlı olarak da artan iç faiz oranları, sıcak para girişini hızlandırmış ve bu da TL'nin aşırı değer kazanmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler işgücü maliyetlerindeki artış ve ihracat teşviklerindeki azalma ile birlikte Türk ekonomisinin hızla rekabet gücünü kaybedilmesine neden olmuştur (Görgün, 2004: 45–47).

Sonuç olarak, yüksek kamu açıklarından kaynaklanan ekonominin iç dengesizlikleri dış dengede de hızla bozulmaya neden olmuş, ithalat hızla artmış ihracat yavaşlamış ve dış ticaret açığı önemli bir boyuta ulaşmıştır. Hızla bozula iç ve dış dengeler yabancı sermayenin de azalması ile sonuçlanan bir krize neden olmuştur. Oluşan yeni istikrarsız ortamın yeniden istikrara kavuşturularak yabancı sermaye için güvenin sağlanmasına yönelik yeni dönemde bazı istikrar politikalarının kabul edilmesi gerekmiştir.

1980 sonrası alınan yabancı sermayeyi teşvik kararları meyvelerini hızla vermiştir. Ancak 1988'de yaklaşık 958 milyon dolarlık sermaye yatırımı Türkiye'den çıkmıştır. Aynı şekilde 1991 Körfez Krizi ile birlikte yaklaşık 2 milyar 397 milyon dolarlık sermaye yurtdışına çıkmıştır. Ardından gelen 1994 krizinde ise 4 milyar 257 milyon dolarlık sermaye yatırımı Türkiye'yi terk etmiştir.³ Ayrıca 1986 yılından itibaren doğrudan yabancı sermaye yatırımları yanında portföy yatırımı şeklindeki yabancı sermayenin de önemli bir artış trendine girdiği görülmektedir. Bu durum Türkiye'deki sıcak para miktarını ve riskini hızla arttırmıştır.

Yabancı sermaye ile ilgili ekonomik göstergelere bakıldığında; esas gelişmenin portföy yatırımlarında yaşandığı gözlenmektedir. Özellikle 1986 yılından itibaren doğrudan yatırımların portföy yatırımları içindeki payı dikkate değer bir şekilde azalmıştır. 1990–1995 döneminde doğrudan yabancı yatırımlar 4.2 milyar dolar iken, portföy yatırımları 10.3 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. Yine de doğrudan yabancı sermaye, 1980'lerin ikinci yarısında artış göstermiştir. Çünkü 1986 yılında mevzuatta yapılan düzenlemelerle daha liberal bir yabancı sermaye politikası izlenmiştir. Ay-

³ Toplamda ise 1994 yılında 11 milyar dolarlık bir sermaye giriş-çıkışı hesap edilmektedir. Rakamlar DİE'nin ve Hazine Müsteşarlığı'nın değişik yıllara ait verilerinden derlenerek elde edilmiştir.

rıca Tek Avrupa hedefi nedeniyle rekabetin hızlanacağı korkusu ile birçok büyük sermayeli şirket, yabancı ortak desteği bulmaya yönelmişlerdir. Son olarak da özelleştirmeler doğrudan yabancı sermaye artışının bir gerekçesi olmuştur (Dumludağ, 2006: 227).

Türkiye’de 1980’den sonra ekonomide liberalleşme yönünde alınan kararlar ve kurumsal yapıdaki gelişmeler portföy yatırımları girişini teşvik etmiştir. Bunlar arasında sermaye piyasasının gelişmesi, kambiyo rejiminin serbestleştirilmesi ve faiz haddinin yükseltilmesi özellikle etkili olmuştur.

1980’de izin verilen yabancı sermayenin % 87’si imalat sanayine yönelikken 1989’da bu pay % 63’e düşmüş, buna karşılık hizmetlerin payı % 12’den % 36’ya yükselmiştir. Hizmetler sektörünün gösterdiği bu gelişmeden büyük bir payı ticaret, finansal hizmetler ve turizm almaktadır. Yabancı bankalar bu dönemde Türkiye’de iş gören yabancı yatırımcılara çeşitli aracılık hizmetleri sunarken, ithalatın liberalizasyonu yabancı firmaları, pazarlama şirketleri kurmaya yöneltmiştir (Fidan, 1993: 134–135).

Yabancı yatırımlarda 1980’lerde gözlenen belirgin artış eğilimi 1990’lı yıllarda durağanlaşmıştır. Zira izlenen yabancı sermaye politikası yabancı sermayenin teknoloji getirme ve ülke ekonomisine uyarılama, teknik eğitim, Ar-Ge’ye yönelme, yerli sanayiyle bağlantılar kurma, dış pazarla bağlantılar oluşturma gibi yararlarını içermemektedir. Dolayısıyla, 1990’larda da doğrudan yabancı yatırımlar daha çok düşük işçi ücretleri, coğrafi yakınlık gibi avantajlardan yararlanmayı ve kısa vadeli kâr beklentilerini ön planda tutmaktadır (Ülgen, 2005: 38–39).

1994’den Günümüze Yabancı Sermaye Yatırımları

Türkiye’de yıllar itibariyle izin verilen yabancı sermaye miktarı ile fiilen gerçekleşen yabancı sermaye miktarı çok farklı olabilmektedir. Bunların nedenleri yatırım izni alan yabancı şirketlerin şirket kurulurken, sermayenin küçük bir bölümünü getirip, kalan kısmını zamana yaymalarıdır. Ayrıca yabancı ortağın, birikmiş karların sermayeye katılmasını istemesi durumunda, hiç yabancı sermaye girişi olmayabilmektedir.

1980’li yılların ikinci yarısında, Türkiye’nin ödemeler bilânçosun da, sermaye hesabı altında yeni bir kalem yer almaya başlamıştır. Türkiye 1986’dan itibaren portföy yatırımları şeklinde yabancı sermaye girişinden

faydalanmıştır. Bu alandan giren özel yabancı sermaye 1986'da 146 milyon dolar iken, 1993'de 3917 milyon dolar ile en yüksek düzeye ulaşmıştır. 1993 yılı içerisinde yabancı yatırımcılar daha çok hazine bonusu ve tahvil alımına yönelmişlerdir. 1992-1996'da gerçekleşen portföy yatırımları (8293 milyon dolar ile) son on yıldaki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından 2360 milyon dolar daha yüksektir. 1994 ve 1995'de portföy yatırımlarında çok büyük bir daralma olmuştur. 1994'de mali piyasalarda görülen dalgalanma ve borsadaki iniş çıkışlar portföy yatırımı girişini bir önceki yıla göre % 70.4 oranında azaltmıştır. Ayrıca 1998 yılından itibaren Türkiye'yi etkileyen Güney Asya Krizi, yabancı sermaye kaçışına neden olmuştur (Tezcanlı ve diğerleri, 1994: 99-100; DPT, Ekonomik Göstergeler).

Tablo 6. Yabancı Sermaye İle İlgili Ekonomik Göstergeler (Milyon Dolar)

	(1)	(2)	(3)		(1)	(2)	(3)
1995	237	885	1 171	2001	-4 515	3 352	-1 227
1996	570	722	1 484	2002	-694	1 137	-145
1997	1 634	805	2 486	2003	2 569	1 752	4 321
1998	-6 711	940	-5 758	2004	8 023	2 837	10 860
1999	3 429	783	4 242	2005	13 709	9 686	23 395
2000	1 022	982	2 729	2006	8 500	16 000	24 500

(1) Portföy Yatırımları, (2) Doğrudan Yatırımlar, (3) Toplam Yatırımlar

Kaynak: DPT Ekonomik ve Sosyal Göstergeler.

Tabloda da görüldüğü gibi 1995'ten itibaren Türkiye'de toplam yabancı sermaye miktarı hızla artarken önce 1998'de patlak veren Asya ve Rusya Krizleri, ardından 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizleri önemli miktarda yabancı sermaye çıkışına neden olmuştur. 1998'de 6 milyar 711 milyon dolarlık yabancı portföy yatırımı Türkiye'yi terk ederken, 2000 ve 2001 krizlerinin etkisiyle 2001'de 4 milyar 515 milyon dolar, 2002'de ise 694 milyon dolarlık portföy yatırımı yurtdışına çıkmıştır. 2003 yılında Avrupa Birliği (AB) sürecinde geline nokta yabancı sermayenin önündeki engelleri kaldırmak amacıyla yürürlüğe giren 4875 sayılı "Yeni Doğrudan Yabancı

Sermaye Yatırımları Kanunu” ile adeta bir yabancı sermaye patlaması yaşanmıştır. 2003’te 4 milyar doları aşan portföy ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları toplamı, 2004’te 10, 2005’te 20, 2006’da ise 24 milyar doları aşmıştır. Ancak rakamlar oldukça iyi düzeye gelmesine rağmen bu düzeylerinde yeterli olduğunu söylemek güçtür.

Doğrudan yabancı yatırımların istenilen düzeye gelmesini engelleyen en önemli nedenler yüksek enflasyon ve ekonomik istikrarsızlıktır. 1990’lı yıllarda bir türlü düşürülemeyen enflasyon, yüksek kamu açıkları, büyüyen iç ve dış borç birikimi, ülkeyi çok ciddi krizlere (1994, 1999 ve 2000) sokmuştur. Çok yüksek reel faizler ve ulusal paranın aşırı değerlenmesi, iç tasarrufların yurtdışına kaçmasına ve bunların bir bölümünün daha sonra tekrar ülkeye dönmesine neden olmaktadır. Yabancı yatırımcının, vergi indirimleri gibi araçlarla özendirilmesi, kronik istikrarsızlıkların egemen olduğu bir ortamda fazla etkili olmamaktadır.

Tablo 7. 1995-2006 Döneminde Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yıllara Göre Dağılımı (Milyon Dolar)

	(1)	(2)	(3)		(1)	(2)	(3)
1995	2,938	3,161	934	2001	2,725	5,841	3,288
1996	3,836	3,582	914	2002	2,243	6,280	1,042
1997	1,678	4,068	852	2003	1,208	6,511	659
1998	1,646	4,533	953	2004		8,760	1,225
1999	1,700	4,950	813	2005		11,605	9,813
2000	3,477	5,328	1,707	2006		14,955	19,797

(1) İzin Verilen Yabancı Sermaye, (2) Yabancı Sermayeli Firma Sayısı, (3) Fiili Girişler, Milyon Dolar

Kaynak: Uslu ve Sözen, 2006: 79

Tablo 7’de de açık olarak görüldüğü gibi 1995’te izin verilen yabancı sermaye miktarı 3 milyar dolara yaklaşırken 1999’da 1.7 milyar dolara düşmüştür. 2000’de ise izne bağlanan yabancı sermaye tutarı 1999’a göre % 100 civarında artarak 3,4 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Fiili giriş-

ler ise 1,7 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2001'de ise 2,7 milyar dolarlık izne karşılık fiili giriş 3,2 milyar dolar seviyesinde olmuştur. Bu artışta, İş Bankası'nın Telecom İtalia ile yaptığı ortaklık sonucu getirilen 1,4 milyar dolarlık yabancı sermaye girişi ve Demirbank'ın İngiliz HSBC firmasına satılması önemli rol oynamıştır (Hazine Müsteşarlığı, 2005: 10). Ancak 2001 yılında yaşanan kriz 2002 yılındaki yabancı sermaye girişlerini olumsuz yönde etkilemiştir. Yine tablo 7'de de görüldüğü gibi 2002 yılında yabancı sermaye izinleri 2,2 milyar dolar seviyesinde olmasına rağmen, bu dönemde gerçekleşen fiili girişler 1 milyar dolar seviyelerinde kalmıştır. 2003 yılında mevzuatta yapılan değişikliklerin de etkisiyle yabancı sermaye girişleri 659 milyon dolardan, 2004 yılında 1,2 milyar dolara, 2005 yılında 9.8 milyar dolara ve 2006 yılında da 19.7 milyar dolar seviyelerine yükselmiştir.

Tablo 8. Türkiye'de Faaliyette Bulunan Doğrudan Yabancı Sermayenin Ülkelere Göre Dağılımı (Milyon Dolar)

Ülkeler	2005	2006	2007 (İlk Çeyrek)
AB Ülkeleri (25)	5.001	14.501	3.815
Almanya	391	365	46
Hollanda	393	5.168	172
İngiltere	165	629	241
Diğer AB Ülkeleri	4.052	8.339	3.356
Diğer Avrupa Ülkeleri	1.621	95	8
Afrika Ülkeleri	3	32	3
Amerika	122	847	3.251
Kuzey Amerika	114	812	5
Amerika Birleşik Devletleri	88	690	481
Kanada	26	121	5
Orta/Güney Amerika, Karayipler	8	34	481
Asya	1.756	1.946	513
Körfez Ülkeleri	1.675	1.791	28
Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri	3	124	162
Diğer Asya Ülkeleri	78	31	323
Diğer Ülkeler	2	25	26
Toplam	8.546	17.446	8.102

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, 2007a: 5.

Tablo 8’de de görüldüğü gibi 2005 yılında Türkiye’de faaliyette bulunan doğrudan yabancı sermaye yatırımı miktarı 8.5 milyar dolar seviyelerindedir. Bu yatırımın % 58,8’i AB ülkelerinden yapılmıştır. AB ülkelerinden Türkiye’ye en fazla yatırım yapan ülkeler ise sırasıyla Hollanda, Almanya ve İngiltere olmuştur. AB’den sonra Türkiye’ye en fazla yatırım Asya ülkelerinden yapılmıştır. 2006 yılında ise Türkiye’de faaliyette bulunan doğrudan yabancı sermaye yatırımı miktarı % 100’den daha fazla artış göstererek 17,4 milyar dolar seviyelerinde gerçekleşmiştir. Bu yatırımın % 83,3’ü AB ülkelerinden yapılmıştır. 2006 yılında AB ülkelerinden Türkiye’ye en fazla yatırım yapan ülkeler ise sırasıyla Hollanda, İngiltere ve Almanya olmuştur. 2005 yılında olduğu gibi 2006 yılında da AB’den sonra Türkiye’ye en fazla yatırım % 10,9 ile Asya ülkelerinden yapılmıştır. 2007 yılının ilk çeyreğinde Türkiye’ye 8,1 milyar dolar seviyelerinden doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapılmıştır. Bu yatırımın % 46,9’u AB ülkelerinden yapılmıştır. İlk çeyrekte AB ülkelerinden Türkiye’ye en fazla yatırım yapan ülkeler ise İngiltere, Hollanda ve Almanya olmuştur. Yine ilk çeyrekte AB’den sonra Türkiye’ye en fazla yatırım % 40,1’le Amerika’dan yapılmıştır.

Tablo 9. Kuruluş Türlerine Göre Yabancı Sermayeli Şirketler (Adet)

Kuruluş Türleri	54-99	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Yeni	3,928	356	351	371	889	1,608	2.284	2.637
İştirak	495	116	119	123	206	478	503	651
Şube	157	20	34	23	36	64	58	62
Toplam	4,580	492	504	517	1,141	2,150	2.845	3.350

Kaynak: Tatari, 2006: 1

Gerçekleştirilen bu yabancı sermaye yatırımlarının kuruluş türlerine göre dağılımını (yeni bir şirket olarak mı, yerli sermayeli bir şirkete iştirak olarak mı yoksa şube kuruluşu şeklinde mi) ise tablo 9 yardımıyla inceleme-

miz mümkündür. Tablodan da görüldüğü gibi 1954 yılından 1999 yılına kadar Türkiye'de 4 bin 580 adet yabancı sermayeli şirket kurulmuştur. Bu tarihler arasında kurulan şirketlerin % 89,1'i yeni bir şirket ve şube şeklinde kurulmuş olup % 10,9'u ise yerli sermayeli bir şirkete iştirak şeklinde gerçekleşmiştir. 2000 yılından 2006 yılı sonuna kadar ise Türkiye'de 10 bin 989 adet yabancı sermayeli şirket kurulmuştur. Kurulan bu şirketlerin % 80'i yeni bir şirket ve şube şeklinde kurulurken % 20'si yerli sermayeli bir şirkete iştirak şeklinde gerçekleşmiştir.

Kuruluş türlerine göre böyle bir dağılıma sahip olan yabancı sermayeli şirketlerin hangi sektörlerde faaliyet gösterdiğini tablo 10 yardımıyla inceleyebiliriz. Görüldüğü gibi, 1954–1999 yılları arasında Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı sermayeli kuruluşlar sırasıyla % 68,8 hizmet, % 28 imalat, % 1,7 tarım ve % 1,5 madencilik sektöründe yatırımlarını gerçekleştirmişlerdir. 2000 yılından 2006 yılı sonuna kadar kurulmuş olan yabancı sermayeli kuruluşların % 80,1'i hizmet, % 16,8'i imalat, % 1,6'sı madencilik ve % 1,5'i tarım sektöründe yatırımlarını gerçekleştirmişlerdir. Hizmetler sektörünün payında göreceli bir artış yaşanırken imalat sanayinin payında da ciddi düşüşler yaşanmıştır.

Tablo 10. Türkiye'de Faaliyette Bulunan Yabancı Sermayeli Kuruluşların Sektörel Dağılımı (Milyon TL)

Sektörler	54-99	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Tarım	69	6	9	4	27	33	40	39
Madencilik	64	8	7	18	11	32	50	43
İmalat	1158	96	93	80	267	369	456	459
Hizmetler	2850	337	368	393	800	1661	2299	2809
Toplam	4141	447	477	495	1105	2095	2845	3350

Kaynak: Ormanoğlu, 2004: 18-19.

Son yıllarda yeni bir şirket satın alma ya da yerli sermayeli bir şirkete iştirak şeklinde gerçekleştirilen yabancı sermaye yatırımları daha çok banka-

cılık sektöründe yaşanmaktadır. Bunun en iyi örneklerini Finansbank'ın NBG'ye (National of Bank Greec), Denizbank'ın Dexia'ya ve Akbank'ın Citigroup'a satılması oluşturmaktadır (Hazine Müsteşarlığı, 2007b: 12).

Sonuç

Türkiye'de ilk yabancı sermaye yatırımları, İmparatorluk döneminde başlamıştır. Yani yabancı sermaye girişlerinin başlangıcı Osmanlı İmparatorluğu döneminde, 1838 Ticaret Anlaşması'na kadar dayanmaktadır. Demiryolu yapımı için ilk teşebbüsler ise, İngiliz firmaları tarafından 1856 yılında gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet döneminde 1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde Türkiye'nin yabancı sermaye karşısında takınacağı olumlu tutum özellikle belirtilmiştir. Bu olumlu tutuma paralel olarak 1930 yılına kadar, yabancı sermaye girişleri artış göstermiştir. Bu artış 1927 Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan sonra daha da belirginleşmiştir.

1929 Dünya Bunalımı ise yabancı sermaye yatırımlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Bu yıllardan sonra Türkiye'den sermaye çıkışı olmuş, Osmanlı borçlarının ödenmesi ve yabancı sermaye yatırımlarının millileştirilmesi sonucu ödenen bedeller yurt dışına transfer olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda ise tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yabancı sermaye artış trendine girmiştir. Özellikle Amerikan yardımları bu duruma önemli katkı sağlamıştır.

1947'den itibaren 1950, 1951, 1954, 1980, 1986, 1992, 1995 ve 2003 yıllarında ise, yabancı sermaye mevzuatı ile ilgili birçok yasal düzenleme gerçekleştirilmiştir. Yabancı sermaye ile ilgili yapılan düzenlemeler oldukça liberal olmasına rağmen, Türkiye'deki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını istenilen düzeyde artıramamıştır. 1954 yılında yürürlüğe giren Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası, dönemin en liberal yasası olmasına rağmen beklenen getirileri sağlayamamıştır. Yaşanan ekonomik koşulların yetersizliği, bürokratik engeller ve bu konuda isteksiz davranılması, yabancı sermayeyi çekme konusunda görülen önemli sorunlardandır.

Ancak 1980'li yıllardan sonra Türkiye'de yabancı sermaye girişlerinde artış meydana gelmiştir. Bunun en önemli nedenlerinden biri 1980 yılında Ekonomik İstikrar Kararları'nın alınmasıyla beraber, Türkiye'nin dışa açık bir politika izlemeye başlamasıdır. 1980'den sonra Türkiye'de yabancı

sermaye girişleri giderek artmıştır. İmalat sanayi ile özellikle hizmetler sektörünün alt sektörü olan turizm sektörü bu artışı sağlayan başlıca sektörlerdir. Buna rağmen Türkiye diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, yabancı sermaye girişleri yetersiz kalmıştır. Ekonomik ve siyasal istikrarsızlık, alınan ekonomik kararların tam olarak uygulanamaması, bu kararların sık sık değişikliğe uğraması, yabancı sermayenin uzun vadeli planlar yapmasına engel olmaktadır. Ayrıca yabancıların istihdam edilmesindeki güçlükler ve uygulamada karşılaşılan bürokratik işlemler, yabancı sermaye girişlerini engelleyen diğer unsurlardandır.

Buna rağmen Türkiye yabancı sermayeyi çekme konusunda önemli üstünlüklere de sahiptir. Bunlardan ilki Türkiye'nin coğrafi konumudur. Bunun yanında Türkiye, büyüme potansiyeli yüksek olan bir ülkedir. Artan nüfusu ve alım gücü ile yabancı sermaye yatırımları için nispeten büyük bir pazar oluşturmaktadır. Aynı zamanda AB ile 1996 yılında Gümrük Birliği anlaşmasını imzalayan Türkiye bu ülkelerle yakınlaşma fırsatını yakalamıştır. 2003 yılında yabancı sermaye çekmeye yönelik yeni kanuni düzenlemelerin yanında AB ile 3 Ekim 2005 tarihi itibarıyla tam üyelik müzakerelerine başlanması Türkiye'yi, yabancı sermaye için oldukça önemli avantajlara sahip bir ülke konumuna getirmiştir. Küreselleşmeye bağlı olarak dünyada önemli sermaye hareketlerinin yaşanması doğal olarak Türkiye'yi de etkilemektedir. Bu etkileşim içinde olabildiğince yabancı sermayeden faydalanmak Türkiye'nin lehine bir durum olarak görünmektedir. Gerekli düzenlemelerle yabancı sermaye akımının ülke çıkarları doğrultusunda yönlendirilmesi doğru bir yaklaşım olacaktır.

Abstract: In this study foreign capital term was taken in general containing all kind of foreign income. Besides definitions and details it was attempted to determine which phase's foreign capital has passed. Foreign capital that was important today as, it was in the rest was evaluated by means of history. The aim is to bring us foreign capital to be important every period of time beyond being a phenomenon that come into being today. In this respect a period from 1840 to today was taken in to scope. It was attempted to form systematization by gathering statistical numbers from different resources. Moreover these numbers were interpreted by means of economy policies.

That study shows that foreign capital has a long history in Turkey. Just as the entire world in Turkey too foreign capital that first came to country by the depths changed its shell. Later on capital movements make huge effects on countries. In today's term that is achieved parallel to globalization. By this respect in the study the effects of foreign capital came to Turkey is attempted to bring up.

Key Words; Foreign Investment, Historical Process, Ottoman Foreign Investment.

Kaynakça

- Avciođlu,** Dođan (1968). **Türkiye'nin Düzeni,** Ankara.
- Aydın,** Nurhan (1997). **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Ortak Girişimler,** Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları (1002).
- Balassa,** Bela (1986), **Gelişmekte Olan Ülkelerde Dışa Açılma ve Döviz Kuru Politikaları,** Ankara: Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Yayınları (1986/270): 151–176.
- Çamoğlu,** Ersin (1963). “Devletin Dış Ticarete Müdahalesi”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası,** Cilt: 29, 1963: 620–660.
- Dumludağ,** Devrim (2006). “Doğrudan Yabancı Yatırım Hareketlerinde Yatırım Promosyon Ajanslarının Rolü-Türkiye Örneđi”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi** (Cilt XXI, Sayı 1): 227.
- Fidan,** Erkal (1993). “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları”, **Eskişehir Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi,** C: XI S: 1-2, 1993: 129-145.
- Görgün,** Tuđrul (2004). **Doğrudan Yabancı Yatırımların Tarihsel Gelişimi Çerçevesinde Yatırımların Geliştirilmesinin Etkin Kurumsal Yapılanmaları,** Ankara: Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi Yayını
- Güngör,** H. (2001). “Dünya’da ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları”, **İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi** (149), Mayıs-Ağustos 2001: 48–80.
- Güran,** Tefvik (1997). **Osmanlı Devleti'nin İlk İstatistik Yıllığı 1897** (Tarihi İstatistikler Dizisi, Cilt: 5), Ankara: DİE Yayını (2045).
- Hazine Müsteşarlığı** (2003), “Uluslararası Doğrudan Yatırım İstatistikleri İzin Verilen Yabancı Sermayenin Aylara Göre Dağılımı: 1980–2003”, 2003: 1.
- Hazine Müsteşarlığı** (2005a), Yabancı Sermaye Raporu.
- Hazine Müsteşarlığı** (2005b). Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2005 Yılı Raporu.
- Hazine Müsteşarlığı** (2007a). Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni.
- Hazine Müsteşarlığı** (2007b). Uluslararası Doğrudan Yabancı Yatırımlar 2006 Yı-

lı Raporu.

- İnalçık**, Halil (1996), **Tarihi İstatistikler Dizisi Başlarken, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1507-1927** (Tarihi İstatistikler Dizisi, Cilt: II, Yayına Hazırlayan: Cem Bahar), Ankara: DİE.
- İnan**, A. Ayşe (1989), **İzmir İktisat Kongresi**, Ankara: TTK Basımevi.
- Kar**, Muhsin ve M. Akif **Kara** (2003), "Türkiye'ye yönelik Sermaye Hareketleri ve Krizler", **Dış Ticaret Dergisi** (29), Temmuz 2003: 46-80.
- Karluk**, Rıdvan (1996), **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: Beta.
- Karpat**, H. Kemal (1996), **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul: Alfa.
- Kepenek**, Y. ve N. **Yentürk** (2001), **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: Remzi.
- Kuyucuklu**, Nazif (1993), **Türkiye İktisadi**, İstanbul: Filiz.
- Kütükoğlu**, Mübahat (1992), **Tanzimat Döneminde Yabancıların İktisadi Faaliyetleri**, Ankara: TTK Yayınları.
- Ormanoğlu**, Burhan (2004), **Yabancı Sermaye Yatırımlarına İlişkin Uyuşmazlıkların Çözümünde Uluslararası Tahkim** (Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu), Ankara.
- Ökçün**, A. G. (1923), **Türkiye İktisat Kongresi: Haberler, Belgeler, Yorumlar**, İzmir, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları (262).
- Parasız**, İlker (2004), **Türkiye Ekonomisi**, Bursa: Ezgi.
- Pamuk**, Ş. (1997), **Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914**, İstanbul: Gerçek.
- Şahin**, Hüseyin (2000), **Türkiye Ekonomisi**, Bursa: Ezgi.
- Tatari**, Begüm (2006). "Yabancılar Geldi, Gelmeye Devam Ediyor", **İzmir Ticaret Odası Dergisi**, 2006: 1-5.
- Tekeli**, Esat (1950). "Yabancı Sermaye ve Türk Ekonomisi", **Ulus Gazetesi**, 25 Temmuz 1950.
- Tezcanlı**, M. V., S. K. **Bayraktar**, O. **Erdoğan**, H. **Görgünay**, E. **Tan**, E. **Uytun** (1994), **Uluslararası Sermaye Hareketlerinde Portföy Yatırımları ve Türkiye**, İstanbul: İMKB Araştırma Yayınları.
- Tuncer**, Baran (1968), **Türkiye'de Yabancı Sermaye Sorunu**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- TÜSİAD** (1976). **Turkey and Economic Survey**, İstanbul.
- Uslu**, Kamil ve İlyas **Sözen** (2006), "Ortadoğu Ülkelerinden Türkiye'ye Yönelik Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketleri", **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: XXI, Sayı 1, 2006: 70-88.
- Ülgen**, Gülden (2005), "Yabancı Sermayenin İstihdam Üzerine Etkileri", **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt XX, Sayı 1, İstanbul, 2005: 35-48.
- Yaşa**, Memduh (1980), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978**, İstanbul: Akbank.